

sångare, de gömmer sina bon på marken, gärna i skydd av någon tät grästuva.

En art som spelar intensivt över gräsmarkerna våren igenom är enkelbeckasinen. Om den inte "brummar" i luften, så sitter den på backen, på en stängselstolpe eller på ladugårdstaket och utbringar sitt ljudliga tick-a tick-a. Hon bygger sitt bo omsorgsfullt skyddat under en tuva, men huruvida hon klarar det mot betesdjurens "störningar" är nog som ett lotteri.

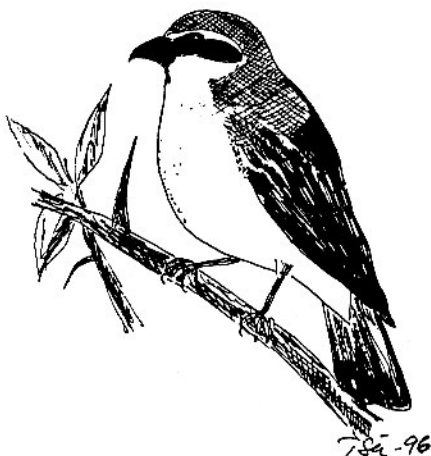
Viktig fågelbiotop

Det finns flera fågelarter, än vad som här redovisats, som döljer sina familjeliv i Murens marker. Man hör dem sjunga och hävda revir och ibland varna intensivt, men deras bon har ej noggrannare eftersökts. Här har främst fåglarnas möjligheter att finna boplatser berörts, men självklart och lika viktigt, är att biotopen är den rätta och att de kan finna god tillgång på föda.

För staren och svalorna är beteshävdan av markerna viktig. Staren söker ofta sin föda i det kortbetade gräset och svalorna får god tillgång till insekter i lufthavet. Ibland kan man se svalorna jaga koncentrerat just till den plats där betesdjuren ligger eller lungt betar - där är insektsmyllret som tätast.

"Skogsgläntan" nyttjas av många

De här öppna och örtrika gräsmarkerna har också en betydelse som födosöksområde för den omgivande

I Murens enbuskmarker finner törnskatan sin rätta häckningsmiljö.
Ill. T Sävström

skogens djur - och fågelliv. Det vet du som gärna besöker Muren. Vem har inte sett tranan spatsera i de öppna dikena efter läckerheter bland dess smådjursliv, eller ornvråken där den från någon utsiktspunkt spanat efter smågnagare och kräldjur, eller några mörka klot i form av orrtuppar i någon hagbjörk.

Det vi däremot inte ser är pärlugglans gulsvarta ögon om natten. Då ingår Murens gräsmarker i hennes revir och förhoppningsvis skall denna fantastiskt vackra uggle få känna så i all framtid, i generation efter generation... Som sagt, naturvårdsarbetet i Muren finner många anledningar.

Tippen- ett fågeleldorado på 1950-talet

Göran Lundqvist (1972)

Vid nordöstra delen av Östersjön i Surahammar, under sydligaste delen av det expanderande brukets schaktmassor, låg en gång Surahammars-traktens finaste rastplats för flyttande vadarfåglar. Birger Andersson har ägnat en stor del av sin fritid för att utforska detta en gång så storslagna fågelområde. Alla uppgifter grundar sig på hans iakttagelser.

Till i början av 1900-talet var området nordost om Östersjön, från gamla Hallstavägen ner till sjön, en stor våtäng som brukades som slättermark. Men år 1918 började Surahammars Bruk att tippa slagg ut mot sjön norrifrån. Från att ha varit slättermark undergick de närliggande våtängarna stora förändringar i och med att brukandet av dessa upphörde, som en följd av den påbörjade uttippningen från norr. Ängen omvandlades till en småningom ogenomtränglig buskskog.

Två bäckar leder ner till viken. Den ena avvattnar skogen och kärrmarkerna i sydost, den andra hade sina tillflöden från skogarna bortom Skogslund. När detta område började bebyggas ledde man kloaken ut i bäcken och lät den utan föregående rening följa vattendraget ner till Östersjön. Detta skedde någon gång på 1920-talet.

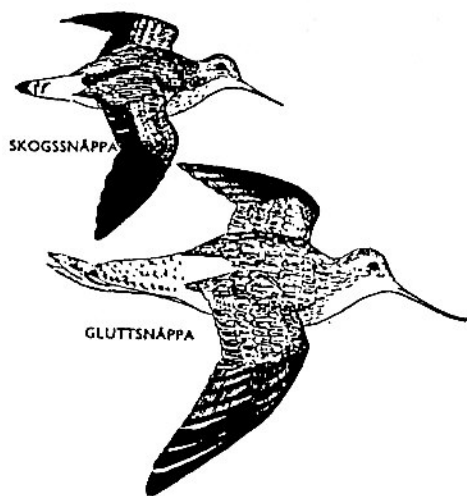
Långt tillbaka bestod vikens botten av sand. Men i och med att man började släppa ut kloak började botten att täckas av slam och bankar bildades av detta material.

Under några decennier ändrades alltså biotopen avsevärt vid Östersjöns nordöstra del. De tidigare våtängarna hade ersatts av tät buskmark. Denna förändring i biotop var gynnsam för rastande småfåglar. Därtill kom att florans på tippningen var frodig, vilket berodde på att området också hade börjat användas som avfallsplats för det i samhället växande villaområdets trädgårdar. Många av våra trädgårdsväxter växte här rikligt. De bildade slambankarna drog i sin tur till sig vadarfåglar av olika slag. Dessutom skrapade man i början av 50-talet bort det översta matjordslagret på en del av den tidigare slättermarken. Denna avskrapning kom att tidvis vara vattenfylld och hysa mängder av smådjur, vilket gjorde att många rastande vadare gick näringssök även här.

Tippens vegetation var som nämnts mycket frodig. Myckenheten av kulturväxter var en orsak till detta. Dessutom bidrog de omnämnda kloakutsläppen i sjön till att främja vattenväxternas betingelser, särskilt då vass och starr. Täta ruggbild-

ningar av dessa växter skapade goda tillhåll för sumphöns. En skrattnåskoloni fick härmed också goda möjligheter att etablera sig. I skyddet av vassen kom också änder av olika slag att bygga sina bon eller proviantera under flyttningstid.

På grund av de omständigheter som redogjorts för ovan, kom Tippen att som fågelokal vara bäst under 50-talet. Dess blomstringstid som rastplats för vadare var mellan åren 1952 och 1958. I början av 50-talet skrapades, som nämnts, matjorden på en del av området bort, vilket ju förbättrade betingelserna för vadar fåglarna. I slutet av 50-talet hade så mycket av marken erövrats av schaktmaskinerna, att området kom att förlora sitt värde som rastningslokal för vadare.

Vadarna

Det var just för vadarfåglaernas del som Birger Andersson började att utforska viken på allvar 1952. De flesta medlemmarna av denna artgrupp var, som sagt, endast tillfälliga gäster på Tippen. Men några av dem häckade också på området.

På uttippningen av slagg och annat avfallsmaterial från bruket trivdes den **mindre strandpiparen**. I början av decenniet häckade den här med tre par. Arten är en av de få som man fortfarande kan hitta på området. Den **större strandpiparen** rastade endast under flyttningen. På våren kunde man få se spel av den. "Även lekar på marken utföras, då fåglarna låta höra sina jollrande och malande läten, ställa upp sig i stridsställning mot varandra, stöta ihop och jaga varandra springande". Ja, så beskriver Birger Andersson spelet med hjälp av Rosenbergs "Fåglar i Sverige".

Av Tringa-arterna häckade här endast **drillsnäppan**. **Skogssnäppan** var en ganska vanlig gäst vid sjön, likaså **grönbenan** och **gluttsnäppan**. De två sistnämnda kunde man ofta finna här på sommaren igenom. Fjällvärldens **svartsnäppa** och våra kusters **rödbena** återfanns även de rastande under flyttningstid, men de hörde inte till de vanligare gästerna. De kunde komma i grupper om upp till åtta fåglar. Den prålige **brushanens** spel kunde man bevittna på Tippen. En för dessa trakter celeber gäst uppenbarade sig i maj 1952. Det var en **roskarl** som stannade upp i

viken, för att efter två dagar fortsätta sin resa, till för den lämpligare lokaler.

Storspoven häckade på ångarna strax söder om viken. Den närbesläktade **småspoven** kunde man få se flyga över på vårsträcket. Den arktiska **myrspoven** sågs vanligen fyra till fem gånger på hösten, men har aldrig observerats på våren. Av beckasinerna var den enkla förstas den allmännaste. En dag i början av augusti ett år rastade 70-80 stycken i viken. Den fanns här också som häckfågel. Sent på hösten kunde man stöta upp **dvärgbeckasinen** om man hade lite tur. Både vår och höst är **dubbelbeckasinen** iakttagen, även om den inte var särskilt vanlig. **Tofsvipen** byggde sitt bo på ängsmarken i söder. **Ljungpiparen** kunde låta sig beskådas under dess näringssök i viken under flyttningstid. Den nordliga **kustpiparen** har setts vid fyra tillfällen. Av de s.k. småsnäpporna eller gruppen Calidiris var **kärrensäppan** och **småsnäppan** de allmännast förekommande. Ett 15-tal (av respektive art) kunde observeras samtidigt. Den tundrahäckande **spovsnäppan** kom ofta i sällskap om två till tre fåglar. **Mosnäppan** iaktogs mest på våren. År 1954 var ett "gott år" för denna art. Då kom tio till tolv nya varje dag under de två sista veckorna i maj. **Kustsnäppan** har setts några gånger på höststräcket.

Änder, rovfåglar m.fl.

Av änderna var förstas **gräsanden** och **krickan** de vanligaste. Båda

arterna var genomflyttare, men de häckade också på platsen. **Stjärtanden** kunde man se på våren och den sällsynta **snatteranden** har varit på besök vid två tillfällen. **Bläsanden** var en flyttgäst, men år 1952 fanns den också representerad som häckfågel med ett par. **Skedanden** häckade, åtminstone i början på 50-talet, då man kunde få se dess ungar. I ett dike mot järnvägsbanken, som avgränsar området i öster, hade två par **årta** sina bon.

Bland gruppen "sumphöns och rallar" fanns alla de fyra, i Sverige regelbundet förekommande (häckande) arterna, representerade. Sannolikt häckade alla de fyra arterna, alltså **vattenrall**, **småfläckig sumphöna**, **rörhöna** och **sothöna**, på Tippen. En vårväll var det "massor" av småfläckiga sumphöns omkring mig i gräset, berättar Birger Andersson. Det rörde sig då givetvis om flyttande fåglar som gått ner för rastning. Den grunda viken hyste säkert mycket ätbart för den **grå hägern**, som ofta kom för att proviantera. Den iaktogs mest på eftersommaren och de flesta individerna var unga fåglar.

Gråtruten kom till sjön 1942. Sju år tidigare blev **skrattnåsen** häckfågel. Den förekom i början med bara sju till åtta par, men på 50-talet fanns i viken cirka hundra bon, i resten av sjön lika många.

Av sträckande rovfågel sågs bland andra blå och brun **kärrhök**. **Stenfalk** och **lärkfalk**. Dagligen kunde man se **tornfalken** jaga över ångarna

GRÖNBENÄ

SVARTSNÄPPA

Karta över Bruket och Östersjön, (Generalstabens, tryckt 1949).

Inne i viken, (markerat med pil), vid Östersjöns NO strand avser det beskrivna området. Större delen av viken nu igenfylld deponi.

I boken *NATUR I VÄSTMANLAND* (Bokförlaget Svensk Natur, Stockholm, 1958), hämtar vi följande rader av Harald Wederus;

--"I de små lagunerna mellan vassruggarna blottlägges vid lämpligt vattenstånd ett stråk av gyttjebankar och här kan fågelskådaren få uppleva verkliga högtidsstunder, när vadaresträcket från norr pågår under eftersommaren och hösten".

Hela detta fina bokverk rekommenderas till läsning. Finns för utlåning på ortens bibliotek.

och fiskgjusen provianterade i sjön. **Hornugglan** var årlig häckfågel i ett gammalt kråkbo på den närliggande mossen fram till 1960-talets början. År 1966 häckade den åter. Samma år kunde man vid flera tillfällen även se den norrländska **jordugglan** jaga över ångarna.

I början på 50-talet häckade ett par av **rapphöna**. Man kunde årligen, i backarna söder om viken, finna en kull av dess ungar. På timotejåkrarna och de sankta markerna vid mossen kunde och kan **gräshoppsångaren** låta höra sin entonigt surrande sång under ljumma försommarskvällar. Den iaktogs för första gången 1954. Tre år därefter hördes tre sjungande hanar och 1963 hade antalet ökat till sex. Bland de tättingar som endast flyttade förbi, och stannade upp för att rasta i de skyddade buskagen, kan nämnas **snösparv**, **bergfink** och **vinterhämling**. Dessa sågs vanligen i flockar. **Blåhaken** var vanlig på hösten, men är under vårflyttningstid bara sedd en gång på Tippen. Som särskilt celebra gäster må nämnas **sommargylling**, **svart rödstjärt** och **snösiska**. Ovanstående framställning är långt ifrån fullständig, men jag hoppas ändå att den gett läsaren ett hum om vad Tippen ur ornitologisk synvinkel en gång hade att erbjuda.

Även om de tidigare förnämliga vassmarkerna, bankarna, nu ligger gömda under grusmassorna, kan det löna sig att göra ett besök på platsen. Mossen med intilliggande våtmarker är fortfarande i stort sett bevarad, men för varje år tränger sig fyll-

ningsmassorna allt närmare inpå de ännu inte exploaterade delarna av området. Där kan man, om man har tur, få höra **kornknarren** någon sen försommarskväll. **Näktergalen** har också iakttagits vid enstaka tillfällen och **gräshoppsångaren** lär knappast ha minskat sin numerär. **Hornugglan** har även på senare år setts jaga i kanten av mossen. Många av de förbiflyttande tättingarna, rovfåglarna och ändarna kan kanske fortfarande iaktas på området, men den ornitologiskt intressantaste delen är en gång för alla borta. Under Tippens glansperiod gjordes försök att rädda området från exploateringsens dystra öde. Närheten till samhället, en dryg kilometer från Surahammars centrum, gjorde att det kunde ha blivit en tillgång för samhällets många natur- och fågelintresserade men tyvärr värderades inte dessa aspekter lika högt som de ekonomiska.

En framställning som denna tenderar lätt att bli en smula sakligt torr och tråkig. Därför hänvisar jag till Birger Andersson som jag vet har en hel del intressant utöver detta att berätta. Dessutom rekommenderas den ögonvittnesskildring som Harald Wederus ger i samlingsverket *"Natur i Västmanland"*. Det är en expressionistisk och livfull framställning som hjälper er att förstå hur en gång surahammarstraktens finaste fågellokal tedde sig.

Anmärkning.

Med Tippen förstås inte bara själva tippningen, utan också viken och mossen med intilliggande våtmarker.